

УДК 327(71)
ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КАНАДИ У ДИСКУРСІ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Олеся Антохів-Сколоздра

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000, тел. 032-239-41-98,
e-mail: olantokhiv@gmail.com*

Досліджено особливості вивчення різних аспектів зовнішньополітичної діяльності Канади. З'ясовано, що ключову роль у започаткуванні політологічних досліджень щодо канадської зовнішньої політики відіграли колишні канадські дипломати, що перейшли в академічну сферу. Наголошено, що якісні зміни почали спостерігати на зламі вісімдесятих і дев'яностих років минулого століття, коли відбулося формування належного академічного середовища для дослідження канадської зовнішньої політики та його професіоналізації. Реалізовані вже у цьому столітті дослідження продемонстрували, що академічна сфера вивчення зовнішньої політики Канади вирізняється теоретичним плюралізмом і відсутністю домінуючої парадигми.

Ключові слова: політична наука; зовнішня політика; Канада.

Грунтовне вивчення, всебічне осмислення і критичний аналіз різних аспектів зовнішньої політики окремих держав займає чільне місце у сфері досліджень міжнародних відносин. Розуміння логіки зовнішньополітичних пріоритетів окремої країни та формування цілісного бачення її позиції на міжнародній арені вимагає детального розгляду академічного доробку, акумульованого іншими науковцями з цієї проблематики.

У випадку Канади зазначимо, що вивчення зовнішньої політики цієї північноамериканської країни вирізняється низкою особливостей, обумовлених як внутрішнім контекстом, так і зовнішніми чинниками. Зокрема, йдеться про своєрідний характер канадського державотворення, наявність двох основних лінгвістичних спільнот, географічне положення, безпосереднє сусідство зі Сполученими Штатами Америки тощо.

Традиційно вважають, що вивчення діяльності Канади на міжнародній арені започаткували ще 1891 р., коли світ побачила книга Г. Сміта «Канада і канадське питання», у якій розглядали особливості відносин Канади зі США. Проте лише з ухваленням Вестмінстерського статуту 1931 р., що де-юре закріпив за Оттавою право на проведення власної міжнародної політики, з'явилися належні передумови для системнішого дослідження позиції Канади на міжнародній арені. Ключову роль у формуванні академічного середовища з вивчення різних аспектів зовнішньополітичної діяльності відіграв Канадський інститут міжнародних відносин, створений 1928 р. випускниками переважно британських університетів. Утім у період між двома світовими війнами позиція Канади на міжнародній арені відрізнялась інертністю, отож в опублікованих дослідженнях наголошували на праві здійснювати незалежну від Британської імперії зовнішню політику. Це, зокрема, було обумовлено намаганнями

аргументувати обґрунтованість неучасті Канади у війнах, в яких брала участь Велика Британія [12, с. 13].

У цьому контексті вигідно вирізнялася започаткована 1938 р. серія «Канада у світовій політиці». У її рамках першою вийшла друком праця Р. Мак-Кея та Е. Роджерса «Канада дивиться за кордон», у якій представлені різні візії ролі Канади на міжнародній арені. Фактично йшлося про прототипи сьогоденних трьох домінуючих концептуальних підходів канадської зовнішньої політики. Підхід «Ліга Націй» відображав ліберально-інтернаціоналістське бачення Канади як середньої потуги. Іншу опцію – «Північна Америка» або «Канада як мала ізольована країна», що перебуває у безпосередній близькості до США, можна аналогізувати з положеннями підходу до Канади як держави-сателіта. Третя опція «Імперія» репрезентувала Канаду як країну, що важлива для глобального балансу сил та частково відтворювала трактування Канади з перспективи комплексного неореалізму як «провідної потуги» [9, с. 559].

У післявоєнний період відбувається повільне поновлення зацікавленості зовнішньополітичною проблематикою. Однак інтерес до різних аспектів участі Канади у міжнародних відносинах обумовлений не стільки консолідацією її державності, як тим, що ця північноамериканська країна почала позиціонувати себе як середня потуга [9, с. 14]. Утім знадобилося майже два десятиліття для публікації першої ґрунтовної академічної праці, у якій здійснено спробу комплексно осмислити зовнішню політику Канади. Йдеться про монографію Дж. Іейрса «Мистецтво можливого: уряд та зовнішня політика Канади» (1963). Наступним важливим кроком стала публікація 1968 р. праці С. Кларксона «Незалежна зовнішня політика Канади?», що сприяла формуванню теоретичних засад комплексного неореалізму. Водночас одним з ключових внесків у розвиток ліберального інтернаціоналізму став академічний доробок Дж. Холмса – колишнього професійного дипломата, що розпочав академічну кар'єру та став однією з ключових постатей у канадській зовнішньополітичній думці: 1970 р. видано зібрання його академічного доробку «Краща частина цінностей: есе про зовнішню політику Канади», що містило основоположні засади ліберального інтернаціоналізму [9, с. 560–562].

Проте публікація окремих тематичних досліджень ще не свідчила про формування потужної, повноцінної та головне самодостатньої академічної сфери з вивчення канадської зовнішньої політики. На початку вісімдесятих років ХХ ст. дослідник М. Ховс наголошував, що, академічні публікації про зовнішню політику Канади характеризуються, здебільшого, відсутністю концептуальних і теоретичних напрацювань. Він стверджував, що, незважаючи на певні винятки, у своїй більшості вони стосуються вузьких проблем і є радше дескриптивними, ніж аналітичними за характером [7, с. 2].

Такий стан речей зумовлений низкою об'єктивних і суб'єктивних причин. Зокрема, в одному зі звітів про особливості розвитку канадських студій наголошували, що дослідження зовнішньої політики з канадських перспектив характеризується низькою якістю, а у сфері міжнародних відносин

безальтернативно домінує іноземна (тобто американська) література. У канадському академічному середовищі цією тематикою займалися майже виключно запрошені іноземні дослідники, що часто цілковито ігнорували канадський контекст. Не менш проблемним виявилось становище в університетах, пов'язане з викладанням канадської зовнішньої політики, адже практично не існувало книг з питань міжнародних відносин, авторами яких були б канадці, та не було опубліковано жодного окремого підручника про канадську зовнішню політику.

Якісні зміни розпочалися на зламі вісімдесятих і дев'яностих років минулого століття. Хоча далі лунала критика, що здебільшого у публікаціях про зовнішню політику Канади акцентують увагу лише на окремих проблемних аспектах, отож вони залишаються надзвичайно дескриптивними, зрідка порушують питання про вибір відповідної парадигми чи беруть до уваги парадигмальні дебати [10, с. 78]. Часто це обумовлено тим, що дослідники зосереджувалися на доволі вузьких аспектах і намагалися на них спеціалізуватися: йшлося про дотримання прав людини, застосування санкцій, торгівлю сільськогосподарською продукцією тощо. Це зумовило недостатню кількість узагальнених всеохоплюючих праць, що, для прикладу, дисонувало із ситуацією з вивчення зовнішньої політики у сусідніх США.

Домінування емпіричних досліджень щодо канадської зовнішньополітичної проблематики і незначна кількість аналітичних напрацювань, які б здійснювали з різних теоретичних перспектив, частково пояснюють інституційними чинниками, адже вибір пріоритетів у дослідженнях насамперед обумовлений перевагами замовників. Наприклад, Канадський інститут за мир і безпеку, Інститут Північ-Південь чи дослідницькі програми федеральних міністерств зацікавлені, насамперед, в аналітичному продукті, у якому міститимуться належні рекомендації, спрямовані для практичного використання. Також наголосимо, що інертність у розвитку академічних досліджень з канадської зовнішньополітичної проблематики зумовлена такими об'єктивними чинниками, як порівняно невелика чисельність населення держави та відносно нетривала і не надто проблемна історія зовнішніх зносин. Відтак потенційні кола зацікавлених у таких дослідженнях осіб теж невеликі [2, с. 796].

Формуванню належного академічного середовища для дослідження зовнішньої політики Канади та його професіоналізації сприяло відкриття кафедри політичної економії у Торонтському університеті. Також важливим осередком для розвитку викладання та досліджень з канадської зовнішньополітичної проблематики став Інститут міжнародних відносин ім. Нормана Патерсона у Карлетонському університеті в Оттаві. До розбудови цієї академічної інституції особисто причетний колишній міністр закордонних справ Л. Пірсон. Третім за важливістю дослідницьким центром, що спеціалізувався на вивченні місця Канади на міжнародній арені, став найстаріший канадський виш – Університет Мак-Гілл у Монреалі [11, с. 98].

Наприкінці 80-х років минулого століття через низку причин Торонтський університет перестав відігравати ключову роль у вивченні канадської зовнішньої політики, що позначилося на зміні академічного ландшафту у цій сфері. З одного боку, відбулося поширення досліджень із канадської зовнішньополітичної тематики в інших університетах, а з іншого, виникла демонополізація сфери зовнішньополітичних досліджень, що спричинило розвиток концептуального плюралізму. У підсумку сформувалися потужні академічні осередки у різних частинах держави: в університетах Альберти, Британської Колумбії, Карлетонського, Далузі, Квінсу та Йорка. Сьогодні навчальні курси про зовнішню політику Канади поширилися по всій країні і є майже у кожному університеті, а у більшості з них сформований професорсько-викладацький склад, що забезпечує як викладання, так і проведення досліджень з питань участі Канади у міжнародних відносинах. Сьогодні у цій сфері домінують канадці як за походженням чи громадянством, так і за університетською освітою. Це стало поштовхом на початку 90-х років минулого століття для формування сприятливого середовища з розвитку досліджень канадської зовнішньополітичної тематики шляхом інкорпорування у науковий дискурс напрацювань міжнародної політичної економії, постпозитивістських підходів, критичної теорії тощо. Адже, на відміну від 70-х років ХХ ст., вже не можна було розмірковувати про участь Канади у міжнародних відносинах виключно зі статистських перспектив [11, с. 107–109].

Реалізовані у цьому столітті дослідження продемонстрували, що академічна сфера вивчення зовнішньої політики Канади вирізняється теоретичним плюралізмом і відсутністю домінуючої парадигми. Про це свідчать результати проведених опитувань, згідно з якими 28 % канадських дослідників надають перевагу реалізму, 24 % вивчають зовнішню політику з ліберальних перспектив, 15 % – з критичних, 6 % – з позиції конструктивізму, 6 % – перебувають у традиції англійської школи, 3 % – фемінізму, а 6 % виступають за поєднання різних підходів. Водночас жоден з опитуваних дослідників не згадав про постмодернізм чи марксизм [6, с. 116].

Майданчиками для оприлюднення результатів досліджень та проведення академічних дебатів з канадської зовнішньополітичної тематики стали реферовані журнали. Варто виокремити три ключові видання: «International Journal» публікує Інститут глобальної політики ім. Манка, що діє при Торонтському університеті; реферований журнал «Canadian Foreign Policy» видає Інститут міжнародних відносин ім. Нормана Патерсона при Карлетонському університеті; «Etudesinternationales» – єдиний франкомовний мультидисциплінарний журнал з питань міжнародних відносин, який випускає Інститут міжнародних відносин Лавальського університету з Квебеку. Статті, присвячені зовнішній політиці Канади, розміщують на сторінках «Canadian Journal of Political Science» та «American Review of Canadian Studies». У дослідженні канадського вченого Ж. Буше зазначено, що у період з 2002 р. до

2012 р. у п'яти перелічених вище реферованих журналах загалом опубліковано 531 статтю з проблематики зовнішньої політики Канади [3, с. 213].

Зазначимо, що важливе місце у розвитку цієї сфери досліджень займає щорічник «Canada Among Nations», започаткований 1984 р. Це тематичне видання покликане підсумовувати здобутки і виклики зовнішньої політики Канади за рік та подавати рекомендації державним органам влади з метою оптимізації діяльності цієї північноамериканської держави на міжнародній арені.

Збільшення кількості академічних осередків, зростання фахового рівня дослідників і запровадження викладання університетських курсів із канадської зовнішньополітичної проблематики надало імпульс для підготовки та публікації низки оригінальних досліджень. Серед найвідоміших праць виокремимо монографії К. Носсала «Принципи канадської зовнішньої політики» (The Politics of Canadian Foreign Policy), А. Купера «Канадська зовнішня політика: старі звички та нові напрями» (Canadian Foreign Policy: Old Habits and New Directions), Т. Кітінга «Канада і світовий порядок. Мультилатералістська традиція канадської зовнішньої політики» (Canada and World Order. The Multilateralist Tradition in Canadian Foreign Policy), Дж. Кіртона «Канадська зовнішня політика у світі, що змінюється» (Canadian Foreign Policy in a Changing World), М. Харта «Від гордості до впливу: нова канадська зовнішня політика» (From Pride to Influence: Towards a New Canadian Foreign Policy) чи П. Хейнбекера «Повертаючись у гру: тактика для зовнішньої політики Канади» (Getting back in the game: a foreign policy playbook for Canada), а також колективні праці, що стали результатом співпраці групи дослідників: «Канадська міжнародна політика: порядок денний, альтернативи та практика» (Canada's International Policies: Agendas, Alternatives and Policies), «Зовнішня та безпекова політика Канади: м'яка та жорстка стратегія середньої потуги» (Canada's Foreign and Security Policy. Soft and hard Strategies of a Middle power), «Незалежна зовнішня політика для Канади: виклики та альтернативи на майбутнє» (An Independent Foreign Policy for Canada? Challenges and Choices for the Future), «Посібник із зовнішньої політики Канади» (Handbook of Canadian Foreign Policy) та інші.

Хоча сьогодні відчутний суттєвий поступ щодо вивчення канадської зовнішньої політики, однак і надалі можна віднайти точку зору, що ця академічна сфера досліджень не спромоглася генерувати предметну і цілісну дискусію у рамках суспільних наук [4, с. 371–373]. Наголошується на низці чинників, які, якщо не перешкоджають розвитку цієї сфери, то можуть усе ж підважити її самостійність, поставити під сумнів об'єктивність, спричинити подальше фрагментування. Зокрема, зазначено, що у своїй більшості дослідницькі пріоритети канадських учених визначаються перевагами канадського політикуму чи суспільної думки. Тому увагу часто акцентують на вивченні процесу ухвалення рішень чи на перебігу дипломатичних переговорів, ніж на ефективності чи результативності канадської зовнішньої політики загалом. Отож поза увагою залишається роль Канади у глобальному вимірі та її

потенційний вплив на міжнародну політику, насамперед з огляду на безпосереднє сусідство зі США. Також тематична література не надто багато уваги присвячує впливу зовнішніх чинників на закордонну політику Канади, а перевагу надають дослідженню впливу суспільних чи бюрократичних чинників на позицію країни у міжнародних відносинах [8, с. 14].

Іншим чинником, що обмежує розвиток цієї сфери, є той факт, що література з канадської зовнішньополітичної проблематики й надалі, здебільшого, походить зі Східної Канади. Отож поза увагою часто залишається позиція політиків із заходу держави. Окрім того, такий стан речей зумовлює маргіналізацію значення, яке надається вивченню відносин з таким важливим регіоном, як азійсько-тихоокеанський, чи дослідженню таких питань як енергетика, аграрний сектор, навколишнє середовище, туризм тощо. Наголосимо, що серед авторів, яких публікують, домінують прихильники ліберальної партії зі східної англомовної Канади. Це обумовлено роллю Л. Пірсона та його однодумців, насамперед Дж. Холмса, які значною мірою впливали і на академічне середовище. Представники консервативної партії, навпаки, не мали значної підтримки у дослідницьких колах, що могло заздалегідь спричинити упереджене ставлення щодо їхніх підходів у сфері міжнародних відносин [8, с. 15].

Іншим викликом залишається той факт, що література із зовнішньополітичної тематики здебільшого є англо-канадською. Численні дослідження засвідчують формування двох відокремлених лінгвістичних спільнот: хоча франкомовна література багата на добротні дослідження, проте англомовні дослідники фактично нею не послуговуються, залишаючись за кількісними показниками домінуючою групою. Це зумовило часту недооцінку імператива національної єдності у зовнішній політиці Канади, а також ігнорування таких важливих аспектів, як підходи франкомовних політиків, відносини з франкомовними регіонами, насамперед частиною африканських країн тощо. З огляду на неврахування у сучасних дискурсах франкомовних праць із зовнішньої політики Канади, частина дослідників наголошує, що слід відкрито говорити про наявність дискримінаційного ставлення. Якщо Канада, як політична спільнота, складається з двох основних спільнот, то академічні напрацювання із зовнішньополітичної проблематики повинні враховувати ці реалії, якщо вони претендують на інклюзивність і всеохопність. Знання французької мови чи, принаймні, спроможність на ній читати є передумовою для докладних і серйозних досліджень Канади [6].

Іншою особливістю у вивченні канадської зовнішньої політики є той факт, що переважну більшість публікацій з цієї проблематики написано канадцами та незначною кількістю іноземних дослідників. У Сполучених Штатах хоча і сформувалась мережа дослідницьких центрів з канадських студій, проте американські вчені здебільшого свої праці присвячують двостороннім відносинам з північним сусідом чи порівняльним дослідженням з іншими

країнами [5], залишаючи поза увагою цілісне осмислення ролі Канади на міжнародній арені.

Проблематику участі Канади у світовій політиці у своїх працях розглядають британські дослідники, насамперед, з огляду на зацікавленість метрополії своєю колишньою колонією. З подібних причин (зокрема, наявності Квебеку) канадська зовнішня політика викликає певне зацікавлення серед французьких науковців.

В Україні канадська проблематика перебуває у центрі дослідницьких зацікавлень вітчизняних науковців насамперед з огляду на те, що у Канаді проживає потужна мільйонна українська громада, яка істотно долучилася до розбудови цієї північноамериканської держави та має значний вплив на її політичне життя. Очевидно, що повноцінний розвиток канадських студій міг розпочатися лише після здобуття нашою державою незалежності. Їхнім провідним осередком став Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, що обумовлено об'єктивними причинами, адже тут акумульований значний досвід вивчення Канади ще у період існування Радянського Союзу, зокрема, завдяки налагодженню безпосередніх контактів з канадськими університетами, зокрема, Саскачеванським [1]. Важливим кроком на шляху інституціоналізації та консолідації вивчення цієї північноамериканської держави в Україні стало створення 2005 р. у Чернівецькому університеті Центру канадських студій імені Р. Гнатишина. Його місією стало забезпечення наукової бази для вивчення Канади як відкритого, плюралістичного і демократичного державного устрою й суспільства та формування на базі попередніх розробок науково-дослідної програми з канадознавства. Важливими дослідницькими центрами канадської тематики є Київ, Острог, а також Львів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Макар Ю.* Чернівецький і Саскачеванський університети: 25 років співпраці / Ю. Макар // Історико-політичні проблеми сучасного світу : зб. наук. статей. – Чернівці : Пута, 2002. – С. 11–19.
2. *Black D.* Notable Exceptions? New and Arrested Directions in Canadian Foreign Policy Literature // D. Black, H. Smith // Canadian Journal of Political Science. – 1993. – Vol. 26, № 4. – P. 745–774.
3. *Boucher J.* Yearning for a progressive research program in Canadian foreign policy / J. Boucher // International Journal. – 2014. – Vol. 69. – № 2. – P. 213–228.
4. *Bow B.* Paradigms and paradoxes: Canadian foreign policy in theory, research, and practice / B. Bow // International Journal. – 2010. – Vol. 65. – № 2. – P. 371–380.
5. *Doran Ch.* Forgotten Partnership: US-Canada Relations Today / Ch. – Washington D.C. : Johns Hopkins University Press, 1985. – 304 p.
6. *Gecelovsky P.* Canadian foreign policy: A progressive or stagnating field of study? / P. Gecelovsky, Ch. Kukucha // Canadian Foreign Policy. – 2008. – Vol. 14. – № 2. – P. 109–119.
7. *Hawes M.* Principal Power, Middle Power, or Satellite? / M. Hawes. – Toronto : York Research Programme in Strategic Studies, 1984. – 52 p.
8. *Kirton J.* Canadian Foreign Policy in a Changing World / J. Kirton. – Toronto : Thomson Nelson, 2007. – 562 p.

9. Kirton J. The 10 most important books on Canadian foreign policy / J. Kirton // International Journal. – 2009. – Vol. 64. – № 2. – P. 553–564.
10. Molot M. Where Do We, Should We, or Can We Sit? A Review of Canadian Foreign Policy Literature / M. Molot // International Journal of Canadian Studies. – 1990. – № 1–2.
11. Nossal K. Home-grown IR: The Canadianization of international relations / K. Nossal // Journal of Canadian Studies. – Vol. 35. – № 1. – P. 95–114.
12. Stairs D. Will and Circumstance and the Postwar Study of Canada's Foreign Policy / D. Stairs // International Journal. – 1995. – Vol. 50. – № 1. – P. 9–39.

Стаття надійшла до редколегії 21.04.2015

Прийнята до друку 15.05.2015

CANADIAN FOREIGN POLICY IN THE DISCOURSE OF POLITICAL SCIENCE

Olesya Antokhiv-Skolozdra

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000, tel. (032) 239-41-98,
e-mail: olantokhiv@gmail.com*

The former Canadian Diplomats having joined the academic sphere played the key role in forming academic community for studying various aspects of foreign activity. However, publishing a number of topical researches still didn't mean establishing powerful, full and sufficient academic sphere in studying Canadian foreign policy. Significant changes were noticed at the end of the 1980s – beginning of the 1990s, when the adequate academic community for studying Canadian foreign policy was formed and made professional. Researches, made in this century have shown that Canadian academic community for studying foreign policy differs by their theoretical pluralism and absence of dominating paradigm. Increasing in number of academic communities, growing proficiency of researchers and implementing foreign policy studies into Canadian University program gave impulse for preparing and publishing a lot of significant researches. However, a number of obstacles prevents this sphere from development, in particular, due to the fact that the research priorities of Canadian academicians are defined with preferences of Canadian politics and public opinion. Consequently, Canada's role in the global dimension and their potential impact on the world policy is not given adequate attention primarily, because of their neighboring location to the USA. Another obstacle, setting limits to this sphere's development is the fact that literature sources on Canadian foreign policy are still of Eastern Canadian origin. Thus, opinion of politicians from the West of the state is not fully taken into consideration. The next challenge is the fact that the literature on foreign policy is primarily English-Canadian, the French sources being deprived of significance. And the final peculiarity in studying Canadian foreign policy is that the majority of publications on this topic are made by Canadians with just a small number of foreign researchers.

Key words: political science; foreign policy; Canada.

ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА КАНАДЫ В ДИСКУРСЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ

Олеся Антохив-Сколоздра

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, Украина, 79000, тел. 032-239-41-98,
e-mail: olantokhiv@gmail.com*

Исследованы особенности изучения различных аспектов внешнеполитической деятельности Канады. Вияснено, что ключевая роль в развитии политологических исследований по канадской внешней политике принадлежит бывшим канадским дипломатам, которые перешли в академическую сферу. Отмечено, что качественные изменения стали наблюдать на рубеже

восьмидесятих и девяностых годов прошлого века, когда произошло формирование надлежащей академической среды для исследования канадской внешней политики и ее профессионализации. Реализованные уже в этом веке исследования показали, что академическая сфера изучения внешней политики Канады отличается теоретическим плюрализмом и отсутствием доминирующей парадигмы.

Ключевые слова: политическая наука; внешняя политика; Канада.